

ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN:
DOI Number:

Cilt: 1 Sayı: 1 Ağustos 2018

s.s. 415-418

**Makalenin Geliş
Tarihi**

03/07/2018

**Makalenin
Kabul Tarihi**

18/07/2018

Yayın Tarihi
21/08/2018

TASAVVUF VE KLASİK ŞİİRİMİZ*

Gökhan ALP¹

Tasavvuf, birçok farklı manasının yanında genel olarak ebedî saadete ulaşmak amacıyla zahir ve batının tamiri; ahlakın tasfiye ve nefsin tezkiye hallerini içine alan manevî bir ilimdir. Bu manevî ilmin somut dünyaya aktarılması ancak anlaşılır bir dil yapısıyla mümkündür. Bu yönüyle somut dünyaya dönük olan normal dil, bu ilmin hal ve makamlarını müşahede ve tecrübelerini anlatma; ruhanî ve batınî âlemin özelliklerini yansıtmaya niteliğine haiz değildir. Bu manaları görünür kılmak ve anlaşılır olmasını sağlamak için birtakım kelimelere ihtiyaç vardır. Bu noktada var olan dilden yararlanarak yeni kelimeler üretmek yerine, dilin mevcut yapısından yararlanarak kelimelere mecazî ve sembolik anlamlar yükleyen tasavvuf edebiyatı; insan, eşya ve kainatla ilgili tefekkürî bakışın bir sonucu olarak kendine özgü sembolik ve mecazî bir dil yapısını kullanmıştır. Bu yönüyle eserlere

* Üstüner Kaplan (2014), *Tasavvuf ve Klasik Şiirimiz* (II. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınevi.

¹ Araş. Gör. Harran Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eki Türk Edebiyatı Bilim Dalı, alpgokhann@gmail.com

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Cilt: 1 Sayı: 1 Ağustos 2018 s.s. 415-418

büyük bir incelik, derinlik ve genişlik katan bu yaklaşım, beraberinde bu konu hakkında ayrıntılı çalışma yapılması zarureti de meydana çıkarmıştır. Ele aldığımız Kaplan Üstüner'in *Tasavvuf ve Klasik Şiirimiz* adlı eseri de bu nitelikte tasavvufî mahiyete sahip bir eser olup tasavvufa dair önemli ayrıntıları içeren bir kitaptır.

İlk baskısı *Divan Şiirinde Tasavvuf* ismi ile Birleşik Yayınevi'nden çıkan bu kitabın ikinci baskısı *Tasavvuf ve Klasik Şiirimiz* adıyla yayımlanmıştır. Bu baskıda, ilk baskısında görülen birtakım aksaklıklar giderilmiş olup Akçağ Yayınevi'nden bilim dünyasının istifadesine sunulmuştur. Eseri yayına hazırlayan Kaplan Üstüner eseri yedi bölümde incelemiştir. Eser, "Ön Söz" (2014:5-7) ile başlamaktadır. Ön Söz'de çalışmanın mahiyeti, kapsamı ve çalışma boyunca izlenen metot hakkında kısa bir bilgi verilmektedir. Ön Söz'ü takip eden "Giriş" (2014:21-63) bölümünde ise tasavvufun mahiyeti ve tarihsel gelişim süreci, 14. ve 15. yy'da Osmanlı Devleti'nde tasavvuf ve tarikatların durumu, divan şairlerinin tasavvufu ile ilişkileri üzerine yapılan değerlendirmeler; Arap ve özellikle İran şiirinde, tasavvufun gelişim süreci, tasavvufî kavram ve mecazların oluşumu, tasavvufî mecazların gerekliliği ve tasavvuf - divan şiiri ilişkisi gibi çeşitli konular üzerinde duruluyor.

Eserin I. bölümü "Tasavvufî Tevhit Anlayışı" ismini taşıyor. "Tevhit", "Vahdet-i Vücut", "Allah", "İman-Küfr", "Yaratılış" bu bölümün ikinci derece başlıklarıdır. Alt başlıklarda ise "Tevhit" bölümü: zat, sıfat ve fiil tevhidî, tevhit ilmi, lâ-illâ; "Vahdet-i Vücut" bölümü: varlık/vücut, senlik-benlik, ikilik, kesret, mâsivâ, hicâp; "Allah" bölümü: bî-nişân, ism-i a'zam, evvel-âhir-zâhir-bâtın, zat-sıfat, ahad, hû, vahdet; "Yaratılış" bölümü: kün, nur-ı Muhammedî, elest meclisi alt başlıklarıyla detaylandırılıyor.

II. bölüm, "Tasavvufî Aşk" başlığını taşıyor. "Güzellik (Cemâl/Hüsn)", "Aşk", "Âşık", "Sevgili", "Ağyâr" bu bölümün ikinci derece başlıklarıdır. "Aşk" ile "Sevgili" başlıkları alt başlıklarla detaylandırılmıştır. Aşkın çeşitleri, aşkın özellikleri, aşk şehîdi, aşk ve akıl, aşkın benzetildiği unsurlar "Aşk" başlığı altında değerlendirilmiştir. "Sevgili" başlığı, naz, vuslat alt başlıklarıyla ele alınmıştır.

Eserin III. bölümü "Tasavvufî Kavramlar" ana başlığını taşıyor. "Dört Kapı", "Tasavvufî Hâl ve Makamlar", "Seyr ü Sülûk ve İlgili Kavramlar", "Kalbe Ait Kavramlar", "Ahlaka Ait Kavramlar", "Diğer Kavramlar" bu bölümün ikinci derece başlıklarıdır. Şeri'ât, tarikat, hakikat, marifet "Dört Kapı" başlığının alt başlıklarıdır. Havf-recâ, kabz-bast, üns, müşâhede (basiret, nazar, keşf), yakîn, cem'-tefrika, tevbe, züht, fakr, sabır, rızâ, tevekkül, hayret" Tasavvufî

Hâl ve Makamlar” başlığının alt başlıklarıdır. Menzil, telvin-temkin, zikir, virt, tesbih, riyâzet (uzlet, halvet, erba’în, î’tikâf), velâyet, kerâmet “Seyr ü Sülûk ve İlgili Kavramalar” başlığının alt başlıklarıdır. “Kalbe ait Kavramlar” ise vecd, cezbe, gaybet-huzur, fenâ-bekâ, cem’iyet-i hâtır, mahv-isbat, sır alt başlıkları halinde sıralanmıştır. Sıdk, ihlâs, riyâ, kanâ’at “Ahlaka Ait Kavramlar” bölümüne ait olup nûr, tecellî, feyiz (himmət, nefes) gaflet, terk, tecrit, ilm-i ledûn, kuş dili, şathiye, tevellâ-teberrâ, kıl u kâl, heyûlâ başlıkları da “Diğer Kavramlar” bölümünde açıklanıyor.

“Tasavvufî Açından Bakılan Konular” ana başlığını taşıyan IV. bölüm: “Nefis”, “Dünya”, “Âlem”, “Gönül”, “Akıl”, “Vakit”, “Hz. Peygamber”, “Ölüm”, “Sohbet”, “Cân”, “Beden/Ten alt başlıklarından oluşuyor. “Nefis” bölümü: nefisini bilen Rabbini bilir, nefis-i emmâre, nefsin özellikleri, nefsin terbiyesi, nefsin öldürülmesi ve nefsin benzetildiği unsurlar alt başlıklarından oluşmaktadır. “Dünya” bölümü ise mâhiyeti ve özellikleri, terk edilmesi, benzetildiği unsurlar alt başlıklarından teşekkül etmektedir.

Çalışmanın V. bölümü “Tasavvufî Mecazlar” ana başlığını taşıyor: “İçki İle İlgili Mecazlar”, “İnsan/Sevgili İle İlgili Mecazlar”, “Tabî’at İle İlgili Mecazlar”, “Diğer Mecazlar” bu bölümün ikinci derece başlıklarıdır. Şarap, kadeh, mest, meyhâne, pîr-i mugân, sâkî “İçki İle İlgili Mecazlar” başlığının alt başlıklarıdır. Yüz, dudak, ağız, boy, bel, ben, kaş, çene, hat, saç, göz, gamze, kirpik, kan “İnsan/Sevgili İle İlgili Mecazlar” bölümünün alt başlığıdır. Deniz, servi, güneş, şebnem, ay, gül, güzlâr, bülbül, “Tabî’at İle İlgili Mecazlar” bölümünde değerlendirilmiştir. “Diğer Mecazlar” başlığı da kendi içerisinde ikinci ve daha alt başlıklara ayrılmıştır. Tevhit ile ilgili mecazlar (dost, âh, sen, nakkâş) , Hristiyanlık ile ilgili mecazlar (put, çelipâ, zünnâr), çeşitli mecazlar (ayna, şem’ ve pervâne, gûy ve çevgân, ney, neyistân, kebâp) bu kısımla ilgili değerlendirmeleri ihtiva eden bölümlerdir.

Çalışmanın VI. bölümü “Tarikat ve İlgili Kavramlar” ana başlığını taşıyor. “Hurûfilik”, “Çeşitli Tasavvufî Zümre Mensupları”, “Tarikat Âdetleri”, “Tarikat Ehlinin Giysi ve Eşyâları”, Tarikat Mekânları/Mimârî Yapılar”, bu bölümün ikinci derece başlıklarıdır. Fazlullah-ı Hurûfî (ö.H.796/M.1394), Câvidan-nâme, kelâm, harfler ve sayılar, insan ve yüzü, istivâ “Hurufilik” başlığının alt başlıklarıdır. Mevlevî, Kalenderî, Abdâl, Haydarî, Işık “Çeşitli Tasavvufî Zümre Mensupları” başlığı altında sıralanmıştır. Semâ’, el vermek, el almak, cer “Tarikat Âdetleri” başlığı altında inceleniyor. Hırka, murakka’, abâ, nemed, kepenek, tâç, külâh, destâr, kemer, asâ, teber, keşkûl “Tarikat Ehlinin Giysi ve Eşyâları” bölümü altında değerlendiriliyor.

“Tarikat Mekânları/Mîmârî Yapılar başlığı da âsitâne, zâviye, dergâh, hangâh, halvethâne, savma’a alt başlıklarından oluşuyor. “Kutsallık Atfedilen Yapılar” alt başlığı ise makam, türbe, eşik başlıklarından oluşuyor.

VII. bölüm ise “Mutasavvıflar, Tasavvufi Tipler ve Eserler” ana başlığını taşıyor. “Mutasavvıflar” bölümünde tasavvufun önemli isimleri hakkında bilgiler aktarılıyor. Bu isimler: Veysel Karânî (ö.H.37/M.657), İbrahim Edhem (ö.H.161/M.778), Cüneyd-i Bağdâdî (ö.H.297/M.909), Hallâc-ı Mansûr (ö.H.309/M.922), Şiblî (ö.H.334/M.945), Şeyh-i San’ân (ö.H.211/M.826), Abdülkâdir-i Geylânî (ö.H.561/M.1165-1166), Ahmed-i Câmî (ö.H.536/M.1141), Feridüddin Attar (ö.H.618/M.1221), Emir Sultan (ö.H.833/M.1429), Hacı Bayram-ı Veli (ö.H.833/M.1430), Şeyh Müştâk (ö. ?), Şeyh Tâcüddin (ö.H.872/M.1467), Şeyh Vefâ (ö.H.896/M.1491)’dır. “Tasavvufî Eserler” başlığı altında: İhyâu Ulûmiddîn, Mantıku’t-Tayr, Mesnevi, Fihi mâ Fîh, Gülşen-i Râz ve Gülzâr-ı Ma’nevî hakkında bilgiler veriliyor. Pir, şeyh, mürşit, kutub/gavs, veli, arîf, derviş, tâlip, mürît, sâlik, insan-ı kâmil, âşinâ-bigâne, tasavvuf ehli, zâhid yahud sûfî (sıfatları, amelleri düşünce ve davranışları, diğer özellikleri) “Tasavvufî Tipler” başlığı altında değerlendiriliyor.

Eser, çalışmada varılan sonuçların değerlendirildiği “Sonuç” (2014:409- 413), yararlanılan kaynakları ifade eden “Kaynakça” (2014:415-436) ve “Dizin” (2014:437-472) ile tamamlanmıştır.

Divan edebiyatının esinlendiği ve beslendiği kaynaklardan biri olan tasavvuf; girift, muğlak, anlaşılması zor bir alandır. Bu alana ait kavram, mazmun, yahut mecazî ifadelerin bu eserde örnek metinler eşliğinde anlamlı ve anlaşılır hale gelmesi, tasavvufa ait terminolojinin söz ve şiir yönünün tespit edilmesi alana yeni bir ufuk kazandırmıştır. Bu yönüyle uzun ve yorucu bir mesai sonucunda bu çalışmayı bilim âleminin istifadesine sunan Kaplan ÜSTÜNER’i tebrik ediyoruz.